

Ida Pedersdatters testamente https://tekstnet.dk/books/dipdan/1398/dd_13980811001/
Af Grethe Jacobsen

Om diplomet

Det originale testamente er gået tabt, men en afskrift findes i et håndskrift i det svenske rigsarkiv, *Registrum ecclesie Lundensis*, kaldet Lundebogen. Afskriften er dateret til mellem 1494 og 1500-tallets begyndelse, altså 100 år efter at det originale diplom blev udfærdiget. Testamentets sprog er latin.

Hvad er et testamente?

Et testamente er et gavebrev, der kommer til udløsning, når testator (dvs. den person der opretter testamentet) er død. Testamentet er et juridisk instrument, der kan bruges til at efterlade (noget af sit) jordegods eller andre ejendele som arv til personer eller institutioner, der ellers ikke vil modtage arv fra en afdød person. Som i andre europæiske lande har slægtsarv oprindeligt været den eneste form for arv i Danmark, hvilket bl.a. kan ses af de ældste norske love, ifølge hvilke en persons ejendom udelukkende kunne arves af børn, forældre, søskende og andre blodsbeslægtede. Dette ændrede sig i løbet af middelalderen efter påvirkning fra kirken og også fra 1100-tallets genopdagelse af kejser Justinians lovsamling fra 500-tallet og videreudvikling af det romerrettlige studium, især privatretten, herunder retten til at oprette testamente.¹

For kirken betød indførelsen af retten til at testamentere gods til andre end slægtninge, at den kunne modtage gaver fra fromme kristne. Kirkefaderen Augustin (354-430) opfordrede kristne til at gøre Kristus til arving sammen med deres børn, og denne tankegang dukker op i flere danske kilder, bl.a. i et privilegium af 29/11 1135, hvori ærkebiskop Eskil stadfæster en omfattende godsgave til oprettelsen af et benediktinerkloster ved Næstved. Som det udtrykkes i diplomet har giverne ”gjort Gud til deres medarving”.²

De ældste danske vidnesbyrd om gaver, der skal overdrages efter giverens død, findes i Valdemars I's privilegium for Tommerup Kloster 27/3 1161, som giver en syg broder i klostret, der er døende, ret til at give klostret halvdelen af sin ejendom i følge dansk lov.³ Hermed henvises til

¹ Helle Vogt, ”Protecting the individual, the kin and the soul: Donation regulations in Danish and Norwegian medieval legislation,” i: *Donations, Inheritance and Property in the Nordic and Western World from Late Antiquity until Today*, ed. Ole-Albert Rønning, Helle Møller Sigh and Helle Vogt, London, Routledge, 2017; Morten Kjær og Helle Vogt, *En dansk retshistorie fra middelalder til grundlov*, København, Ex Tuto Publishing, 2020, s. 47, 49, 96

² ”coheredem sibi Deum fecerunt” (https://tekstnet.dk/books/dipdan/1135/dd_11351129001/)

³ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1161/dd_11610327001/

Valdemars Sjællandske Lovs Ældre Redaktion kap. 47b, der bestemmer, at en mand, der vil give en gave efter sin død, ikke må give mere end en halv hovedlod. Tilsvarende regler findes også i Eriks Sjællandske Lov I 32, i Skånske Kirkelov kap. 5 og i Sjællandske Kirkelov kap. 8, så ideen med at en institution eller person kunne arve via testamente var accepteret, da de ældste danske love blev nedskrevet i 1100-tallet og ved udfærdigelsen af Jyske Lov i midten af 1200-tallet.⁴ Denne regel gjaldt også ugifte kvinder og enker, men ikke gifte kvinder. Jyske Lov I 39 og III 45 begrænser en kvindes ret til at skænke gods bort, hvis hun er gift og har levende børn. Hun kan kun udfærdige et testamente med ægtefællens tilladelse. Selve ordet ”testamente” bruges først med sikkerhed i 1201 i Absalons testamente.⁵

Kvindes testamenter

Bortset fra de to paragraffer i Jyske Lov nævner lovene kun mandlige testatorer, men da kvinder havde arveret og dermed gods at disponere over, finder vi i de middelalderlige kilder også kvindelige testatorer, som adelsdamen Ida Pedersdatter (Falk), der 11. august 1398 oprettede sit testamente. Ida Pedersdatters testamente er et af i alt 93 testamenter, der er overleveret fra perioden 1183 til 1450. Det ældste er oprettet af biskop Sven af Aarhus 27. august 1183,⁶ og det ældste testamente udfærdiget af en kvinde er fra 1257, hvor en af Hvide-slægtens kvinder, Ingerd af Regenstein, oprettede sit testamente.⁷ I alt 14 testamenter oprettet af kvinder kendes fra perioden 1183-1450, hvilket svarer til 15% af alle overleverede testamenter. Af de 14 kvinder kan en identificeres som borgerlig, de øvrige er adelige kvinder. Tallene skal dog tages med store forbehold på grund af den sporadiske overlevering. En meget stor del af testamenterne stammer fra Lund, hvor mange gejstlige testamenter er overleveret, hvorfor mændene nødvendigvis vil dominere talmæssigt. Hvis tallene fordeles på 50-års perioder, kan de muligvis antyde, at det i senmiddelalderen blev sværere for gifte kvinder med levende børn at gøre testamente, fordi Jyske Lovs begrænsninger var blevet alment udbredt.⁸

Generelt er der forbløffende få testamenter fra 1400-tallet overleveret fra både mænd og kvinder, givet det faktum at antallet af diplomer fra dette århundrede er langt større end for de

⁴ ”Testamente. Danmark” (Herluf Nielsen) i: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*. Rosenkilde og Bagger, 1956-1978

⁵ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1201/dd_12010321001/

⁶ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1183/dd_11830827001/

⁷ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1257/dd_12571231101/

⁸ Vogt, ”Protecting”, s. 135-37

foregående århundreder.⁹ Det kan dog skyldes dels kildeoverleveringen, dels ændret praksis, hvad angår gaver til kirken.¹⁰ For perioden 1340 til 1559 er der påvist omtaler af 416 testamenter, hvoraf de 149 er bevarede.¹¹ Det svarer til 36 %. Det samme har sandsynligvis været tilfældet for højmiddelalderen. Der er flere steder refereret eller omtalt testamenter, der er udfærdiget af kvinder. I 1272 oprettede Fru Juliane, Tule Bosens datter et testamente, som nu kun kendes i et referat i Sorøs gavebog.¹² Da fru Cecilie, Peder Ebbesens datter (Hvide) 6. maj 1274 skænkede noget jordegods til Esrom kloster, omtalte hun i gavebrevet ”min moders ... mine brødrers og søstres testamenter.”¹³ Disse testamenter er ikke overleveret.

Et gyldigt testamente skulle ifølge kanonisk ret være oprettet, mens testator var ved sin fornufts fulde brug og i nærværelse af mindst to-tre vidner. Dette udtrykkes også i Ida Pedersdatter testamente, der indledes med: ”Jeg Ida Pedersdatter, enke efter Thorkild Nielsen, som skønt liggende på sygesengen dog ved Guds nåde er ved fuld fornuft og uskadt (på sjælen)”.¹⁴ Hun kan derfor udfærdige et testamente med gaver til kirkelige institutioner og til gejstlige og verdslige personer med henblik på sin sjæls frelse gennem udøvelsen af disse fromme gerninger. Fire personer besejler testamentet som vidner: Mads, der er abbed for Skt. Peders kloster (Skovkloster = nuværende Herlufsholm) ved Næstved, Erik Bydelsbak og Peder Finkenoge, der begge er riddere, og Jens Gyrstinge, der er landstingsdommer på Sjælland. De tre sidste er alle adelige. Som eksekutorer af testamentet, der skal sørge for, at bestemmelserne opfyldes, udnævner hun ingen ringere end Dronning Margrete (I) og Peder Jensen (Lodehat) biskop i Roskilde. Formalia var således i orden for testamentets gyldighed.

Hvem var Ida Pedersdatter?

Ida Pedersdatter¹⁵ tilhørte den adelige familie Falk, hvis mandlige medlemmer var knyttet til kong Christoffer 2., hans søn kong Valdemar 4. (Atterdag) og hans sønkedatter dronning Margrete (I).¹⁶ Hendes far og derefter hendes brødre ejede Gisselfeld gods på Sjælland, men var

⁹ Thelma Jexlev, ”Wills, Deeds, and Charters as Sources for the History of Medieval Women,” i: *Aspects of Female Existence: Proceedings from the St. Gertrud Symposium ”Women in the Middle Ages” Copenhagen, September, 1978*, ed. Birte Carlé, Nanna Damsholt, Karen Glente, Eva Trein Nielsen, København, Gyldendal, 1980, s. 28-33.

¹⁰ Lars Bisgaard, ”Med slægtens samtykke. Det adelige testamente 1340-1559,” i: *Riget, magten og æren. Den danske adel 1350-1660*, red. Per Ingesman og Jens Villiam Jensen, Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 2001, s. 191-213.

¹¹ Bisgaard, ”Med slægtens samtykke”, s. 195

¹² https://tekstnet.dk/books/dipdan/1272/dd_12720301001/

¹³ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1274/dd_12740506001/

¹⁴ ”licet in lecto egritudinis constituta. mentis mee tamen per gratiam dei compos. et incolumis”

¹⁵ Forfatteren af denne artikel foretrækker den moderne form Ida frem for den historiserende form Ide, som man finder i regist og oversættelse til diplom.

ikke så velhavende som Vallø-grenen af Falk familien.¹⁷ Det skal dog understreges, at både Ida og hendes brødre tilhørte den absolutte elite i samfundet, som udgjorde få procent af befolkningen, og at indtægterne fra selv et mindre adeligt gods langt oversteg, hvad den øvrige befolkning måtte leve af. Ida Pedersdatters far og brødre brugte slægtsnavnet Falk og førte en falk på hjelmen i deres våben, mens Ida selv nøjes med sit fornavn (Ida) og sit patronymikon (Pedersdatter) i dokumentet. At alle adelige skulle angive deres slægtsnavn i dokumenter blev først påbudt i 1526. Som det kan ses af testamentet, var Ida meget velhavende, og hun kunne som enke uden levende børn skænke halvdelen af sit gods til gejstlige og verdslige institutioner og personer ifølge arvelovene. Resten af hendes gods skulle overgå til hendes arvinger inden for slægten, dvs. hendes søskende og deres arvinger.

Det gods, Ida ejede, havde hun erhvervet ved arv dels fra familien, dels efter sine ægtefæller og sine børn. Ida havde tre brødre, som hun skulle dele forældrenes arv med, og da hun som kvinde kun fik halvt så meget som en mand, har det ikke være en stor arv, men der var dog en del gods i Skåne, som hendes mand på hendes vegne fik overdraget i 1370.¹⁸ Til gengæld giftede hun sig med en meget rig mand, Thorkild Nielsen (Bing), og fik med ham døtre, Petronille (Pernille) og Ingerd. Både ægtemanden og døtrene døde, inden Ida Pedersdatter skrev sit testamente, og da manden døde først, arvede hans døtre ham, og da de døde, arvede deres moder alt, hvad de havde arvet efter faderen. Arvegangen og døtrenes navne omtales i to breve af 5. april 1394 og 10. februar 1395.¹⁹ Hvornår disse dødsfald fandt sted, ved vi ikke, men en gribende sætning i testamentet viser, at pigerne døde som små: Ida Pedersdatter giver fire mark sølv til kirken i Stora Herrestad (Skåne), ”hvor mine små børn er begravede”.²⁰ Ida Pedersdatter blev gift for anden gang med ridderen hr. Johan Snakenborg, der døde før 1389, hvor Ida Pedersdatter omtales som enke efter ham.²¹

¹⁶ Curt Wallin, *Ida Pedersdatter Falk till Gladsax. Ett bidrag till den nordiska senmedeltidens kultur- och personhistoria*, Lund, Gleerup, 1954 (<https://bibliotek.dis-danmark.dk/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=3942>)

¹⁷ Marianne Antoniewitz, *Vallø gods og dets ejere indtil 1461*, Skrifter udgivet af Lokalhistorisk Afdeling, nr. 5, København, 1976, s. 21-23. Indeholder en slægtstavle, der supplerer de mangelfulde oplysninger om Falk-familien i *Danmarks Adels Aarbog*

¹⁸ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1370/dd_13700405001/; https://tekstnet.dk/books/dipdan/1370/dd_13700405002/

¹⁹ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1394/dd_13940405002/; https://tekstnet.dk/books/dipdan/1395/dd_13950210002/

²⁰ ”ubi infantis mei sunt sepulti”

²¹ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1389/dd_13891013001/

Ida Pedersdatters gaver til kirken

Du kan ikke tage dit jordiske gods med dig, blev der prædikeret i kirken og et ekko deraf læses ud af Ida Pedersdatters testamente, der indledes med en lang liste over gaver til kirkelige institutioner og personer.²² Også andre testamenter har gaver til kirken, så testamenter er en fortrinlig kilde til samtidens fromhed, og hvordan den gav sig til udtryk i form af gaver til den eller de kirkelige institutioner, klosterordener eller andre, som testator følte sig knyttet til og derfor begunstigede.

Ida Pedersdatter giver pengegaver til et bredt udvalgt af munke- og nonneklostre, tigger/prædikenordner, sognekirker og enkelte gejstlige. Det er især franciskanerne og dominikanerne, der modtager pengegaver. Det var to populære ordener, hvis mandlige medlemmer var aktive i byerne som sjælesørgere. Ida testamenterer 20 mark sølv til franciskanerklostret i Roskilde, hvor hun har valgt at blive begravet i sine forfædres kapel. For de 20 mark sølv skal brødrene årligt på hendes dødsdag holde messer og vigilier (natlig sjælemesse) for hendes sjæl. Kirken og klostret er siden revet ned, og hendes grav forsvundet. Også dominikanerne i Roskilde og de tre nonneklostre i byen med hhv. franciskanernonner, dominikanernonner og cisterciensernonner betænkes. Hun giver ligeledes pengegaver til franciskanerne og dominikanerne i andre byer på Sjælland og til franciskanerklostret i Jönköping i Sverige. Desuden betænker hun Cistercienserklostrene rundt omkring på Sjælland og i Skåne. Også udvalgte sognekirker på Sjælland og i Skåne samt nogle af sognepræsterne får penge. Skt. Pederkloster i Næstved (Skovkloster), hvor hun ifølge indledningen ligger syg, bliver ligeledes betænkt med penge og abbeden, hr. Mads, der er en af vidnerne til testamentet, får hendes sølvbælte, mens skolemesteren i samme kloster får 3 mark sølv.

Hun giver også gaver til de syge i helligåndshusene i Roskilde, København, Næstved, Lund, Ystad, og de spedalske i hospitalet i Roskilde (på Skt. Jørgensbjerg), i København, Næstved, Lund og nær Tommerup. Det er ikke første gang, hun giver gaver til spedalske. Hun skænkede i 1389 det gods, hun ejede i Norra Björstorp i det østlige Skåne, til de spedalskes hus ved Åhus²³ (de spedalskes hospital lå uden for bygrænsen på grund af smittefaren). Endelig giver hun til ”fattige gudhengivne overalt 10 mark sølv”.²⁴ Noget af en opgave for eksekutorerne at udføre.

Lund Domkirke får 10 mark sølv til at indløse en albertavle, som just er blevet færdig, og restsummen skal betales. Albertavlen skulle opstilles højalteret, og her kan den ses den dag i dag.

²² Wallin, *Ida Pedersdatter Falk*, s. 77-79 har tabeller over gaverne til kirkelige institutioner

²³ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1389/dd_13891013001/

²⁴ ”pauperibus ubicumque locorum deo devotis. X marchas argenti”

Det er jo ikke en stor gave til den middelalderlige danske kirkes hovedkirke, hvor ærkebiskoppen holdt til, men Ida Pedersdatter havde tre år tidligere doneret alt sit gods i Gårds Herred (østlige Skåne) til Domkirken til oprettelse af et alter i kirken for Sankt Maria Magdalene, hvor der skulle holdes messe hver dag for hendes sjæl og alle kristne sjæle.²⁵

Den største gave både i form af jordegods og af penge giver hun til et nonnekloster, der skal oprettes på hendes herregård i Gladsax, der ligger nær Simrishamn. Foruden borgen med tilliggende gårde og jord, får det kommende kloster tillagt endnu en af hendes borge, møller og gårde i flere landsbyer i Skåne og Halland, som alle skal give indtægter til klostret. Desuden giver hun til klostret en guldring og et sølvbæger med sølvlæg, ”hvilket kærlighedsfuldt er skænket mig af min dronning fru Margrete og min hr. biskop af Roskilde, hr. Peder,”²⁶ et af tegnene på den nære tilknytning til rigets to mest magtfulde personer. Ringen og bægret skal opbevares af det kommende klostres abbedisse til evigt minde om de to venner, der til slut i testamentet kaldes ”mine ganske særlige venner, til hvem jeg nærer en større tillid end til noget som helst andet levende menneske.”²⁷ Desuden får klostret et stod (hesteflok), hvis føl årligt skal sælges og indtægten anvendes til at købe passende klædning for nonnerne. Ida Pedersdatter må have haft et stutteri, for hun giver også heste som gaver til forskellige personer. Hendes afdøde ægtefæller får også gavn af gaven, for hun bestemmer, at der i det kommende kloster dagligt skal holdes en messe for de to ægtefællers sjæle såvel som for deres forfædres, for Ida Pedersdatters og for hendes forældres sjæle.

Ida Pedersdatter specificerer ikke hvilken orden, der skal etablere et nonnekloster i Gladsax. Måske havde hun tænkt på den nye klosterorden, Den Allerhelligste Frelsers Orden mere kendt som Birgittinerordenen, grundlagt i 1370? Vi ved, at Ida Pedersdatter inden sin død havde lånt to bind med Den Hellige Birgittas Åbenbarelsen. Det fremgår af et dokument fra 1404, hvori ordensskriftefaderen i Vadstena kloster, Birgittinerordenens moderkloster, fritager en gejstlig, hr. Peder Jensen, forud notar hos fru Ida af Gladsax, for yderlige erstatning for to bøger af Den Hellige Birgittas Åbenbarelsen. Peder Jensen havde medbragt bøgerne på en rejse til Tyskland, hvor bøgerne skulle afskrives, men han led uheldigvis skibbrud på vej over Østersøen, hvorved al hans bagage, herunder de to bøger, gik tabt. Det fremgår af dette dokument, at fru Ida havde lånt bøgerne af en franciskanerbroder i Ystad.²⁸ I testamentet betænker Ida Pedersdatter Birgittinerordenens moderkloster i Vadstena, med fem mark sølv.

²⁵ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1395/dd_13950210002/

²⁶ ”per dominam meam reginam Margaretam et dominum meum episcopum Roskildensem dominum Petrum. caritativè collatos”

²⁷ ”specialissimos amicos meos. in quos maiorem pre ceteris aliis uiuentibus gero confidenciam”

²⁸ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1404/dd_14040809001/

De storslåede planer for et nonnekloster i Gladsax blev ikke ført ud i livet. Ganske vist blev klosterplanerne godkendt af paven, efter at testamentet var udfærdiget, men så ændrede de to eksekutorer, dronningen og Roskildebispens, planerne. De mente, at Gladsax var et for udsat sted for nonner og ansøgte paven om i stedet at få lov til at oprette et kloster på Sjælland, først planlagt i Annisse, dernæst på Gavnø, hvor dronningen havde jord og gods, der kunne mageskiftes med det skånske jordegods givet til det planlagte kloster i Gladsax. I 1403 er et Dominikanerindekloster i Gavnø oprettet,²⁹ mens Gladsax er blevet et kongeligt len, hvad det forbliver indtil Skånes overgang til Sverige i 1658. I dag er der kun en lav vold og nogle store sten tilbage af Ida Pedersdatters borg. Om de anførte begrundelser for flytningen af nonneklostret til Sjælland så holder, kan absolut diskuteres. Ida Pedersdatters biograf afviser argumenterne og mener, at årsagen til oprettelsen af klostret i Gavnø først og fremmest skal findes hos Roskildebispens, der gerne ville have grundlagt et kloster i sit stift, mens han var biskop, men også at dronning Margrete ønskede at råde over en borg i det østlige Skåne.³⁰ Forfatteren af denne artikel hælder mest til den sidste forklaring, men at bevise det er ikke muligt.

Ida Pedersdatters gaver til slægtninge og venner

Efter de mange gaver til kirken følger en liste over gaver til verdslige personer. Listen demonstrerer, hvad testamenter kan fortælle os om testators netværk og hendes (eller hans) personlige bånd. Testamentariske gave er jo netop ejendele og gods, der gives til personer, der ikke er tvangsarvinger ifølge arvelovgivningen, og vi kan derfor regne med, at de betænkes på grund af deres personlige forhold til testator. Testamenter har været meget brugt i middelalderforskningen til at vise netværk og personlige forbindelser, der ellers kan være skjult for eftertiden. Et eksempel er den amerikanske historiker, Stanley Chojnacki, der gennem en analyse af venetianske testamenter har påvist, hvorledes den venetianske adelstands kvinder bidrog til at binde familier sammen og derved sikre, at bystatens oligarki ikke blev slidt i stykker af klaner og familier, der bekrigede hinanden.³¹ Der eksisterede ifølge Chojnacki en gensidig indflydelse mellem det private og det offentlige, og det venetianske patriciats kvinder var centrale for denne gensidighed, fordi kvinder fik en stigende økonomisk indflydelse gennem deres medgift, som de kunne disponere over. Medgiften blev i senmiddelalderen og renæssancen stadig større trods forsøg på at begrænse den.

²⁹ https://tekstnet.dk/books/dipdan/1400/dd_14000225003/; https://tekstnet.dk/books/dipdan/1401/dd_14010329007/; https://tekstnet.dk/books/dipdan/1403/dd_14030421001/; https://tekstnet.dk/books/dipdan/1403/dd_14030421002/

³⁰ Wallin, *Ida Pedersdatter Falk*, s. 41-45

³¹ Chojnacki, Stanley, *Women and Men in Renaissance Venice. Twelve Essays on Patrician Society*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2000

Fædre, der giftede en datter væk med en stor medgift, havde en interesse i at beskytte denne medgift, som jo blev taget af brudens families samlede aktiver. Denne sum fulgte principielt med datteren ind i svigerfamiliens aktiver i modsætning til en søns aktiver, der forblev i familien også efter giftermål. Det medførte i Venedig en lovgivning, hvorved kvinderne fik tildelt bemyndigelse over deres medgift og dermed tilsidesatte deres ægtemænds råderet. Fordi de gifte kvinder fra adelen kontrollerede en stadig stigende del af formuerne, kunne de også være med til at bestemme familiens ægteskabsstrategier. Men det vigtigste var nok, at kvinderne, når de disponerede over deres formuer, som oftest i form af testamenter, tilgodeså medlemmer både af deres egen familie og deres svigerfamilie og derved plejede deres netværk, hvilket vi også ser afspejlet i Ida Pedersdatters testamente.

Den mest prominente person, hun betænker, er dronning Margrete, som Ida Pedersdatter kalder ”min dronning”, ”min frue den nådige dronning Margrete, den mig i Kristus kære”, ”den berømmelige fyrste og frue fru Margrete, datter af Valdemar de danskes konge”³² alle tiltaler, der både udtrykker respekt og ærbødighed for fyrsten men også afdækker en nær forbindelse, der var ikke var mange undt. Dronningen betænkes med en pasgænger (hest) og en guldring som gaver. Desuden kan dronningen, mens hun er eksekutor af testamentet, oppebære indtægterne af Ida Pedersdatters gods. Testamentet omtaler også en guldring til ”min (gilde)søster fru Margrete”,³³ som kan være dronningen. Udtrykket *consorti* hentyder til en gildesøster, ikke en *consanguinee*, der betegner en kvinde, som testator er beslægtet med enten ved fødsel eller giftermål. Den anden prominente person er dronning Margretes nære ven og medarbejder, Peder Jensen Lodehat, biskop af Roskilde, der får en sort plag (unghest), og han kan ligesom dronningen råde over gods og indtægter, indtil testamentets bestemmelser er opfyldt.

Tre ledende gejstlige, en kantor i Lund og to franciskanere, får heste, og så kommer turen til familien og tjenestefolk. Den første, der nævnes er ”Min frænke Anna Gerhardsdatter” (”frænke” betyder kvindelig slægtning) som ifølge patronymikonet (efternavnet) sikkert er en Snakenborg, altså en kvindelige slægtning af Ida Pedersdatters anden mand. Gerhard var et almindeligt forekommende navn i familien Snakenborg, der kom fra Mecklenburg (Nordtyskland). En anden Snakenborg, Sofie Gerhardsdatter Snakenborg, får 10 mark sølv og det samme gør de fire døtre af ridderen hr. Heine Snakenborg. Idas svigerinde fru Katrine, der var enke efter broderen Eskild Pedersen Falk,³⁴ betænkes med en guldring.

³² ”mean reginam”, ”domine mee regine graciouse Margarete ac michi in Christo carissime””illustrissimam principem ac dominam dominam Margaretam. Woldemari Danorum regis filiam”

³³ ”consorti mee, domine Margarete”

³⁴ Danmarks Adelsaarbog online, <https://finnholbek.dk/getperson.php?personID=I21429&tree=2>

Testamenter giver ofte et godt indblik i tidens materielle kultur, i hvert fald hvad angår de ejendele – ud over de indlysende som penge og smykker – som samtiden anså for værdifulde og nyttige genstande, der skulle gives videre til familie og venner.³⁵ Således får en frænke, *consanguinee*, Margrete Jensdatter 10 mark sølv, en opredt seng med dens tilbehør, dvs. dyner, puder og sengetøj, ”min sorte kappe foret med egernskind”, ti får, to pund malt, to pund mel og fire flæskeskinker. Hendes datter Sofie Knudsdatter får 1 mark sølv, en opredt seng, ”min sorte kjortel foret med egernskind,” to køer, ti får, to pund malt, to pund mel og fire flæskeskinker. Gaven kunne tyde på, at Margrete Jensdatter var en adelig enke, der sad lidt småt i det og ikke kunne stille en ordentlig medgift til den ugifte datter, så den velhavende Ida har gjort livet lidt lettere for dem ved at give dem en flot klædning foruden penge og udstyr samt mad fra sine forrådskamre. Margrete kan være datter af en adelig Jens Povlsen (-1377-1392-), der førte Falk-våbnet og ejede gods i Skåne. Han var en efterkommer af Idas farfar, Eskild Krage til Vallø.³⁶ En anden kvindelig slægtning er Ida Timmesdatter, der får to mark sølv, og det samme gør hendes gifte datter, mens den ugifte datter, der også hed Ida, får 6 mark sølv og dermed indirekte hjælp til et godt giftermål.

En Henrik Uffesøn får til evigt eje en gård, som Ida Pedersdatters anden broder, Bo Falk, har pantsat til ham. Det vil sige, at Ida befrier broderen for et lån og derved indirekte betænker ham. Samme Henrik Uffesøn har fire døtre, som hver får 10 mark sølv, svarende til pantet i gården, altså en pæn sum, som de unge kvinder kan bruge som medgift. En anden mandlig slægtning, Hågen Jensen, får en hest og hans moder, Ida, får to mark sølv. Desværre angiver Ida Pedersdatter ikke deres slægtsnavne eller hendes patronymikon, så nøjagtig hvordan de er i familie, kan vi ikke se. To andre familier nævnes, men om de er adelige og familie er usikkert. Den ene er Jakob Skål og hans hustru, der får 10 mark sølv. Det samme beløb gives til Tideke Bent, hans hustru og børn. Her er det hele familien, der betænkes.

Ida Pedersdatters gaver til tjenestefolk

En god ”herre” sørgede for sine tjenestefolk, og det gør Ida Pedersdatter også. Hun skænker gaver til både mandlige og kvindelige tjenestefolk. Mændene får penge og heste og i et tilfælde afgifter og afgrøder af en ejendom, men kvinderne får tøj, senge med sengetøj og penge, så de kan blive lejere i et kloster, så længe de lever. Dette var en almindelig måde at sikre sin

³⁵ Den trykte udgave af de middelalderlige testamenter: *Testamenter fra Danmarks middelalder indtil 1450*, udg. for Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af Kr. Erslev, København, Gyldendal, 1901, har en emneordnet oversigt s. 253-95 over genstande brugt i dokumenterne. Kan downloades som PDF her: <https://bibliotek.dis-danmark.dk/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=6051>

³⁶ Antoniewitz, *Vallø Gods*, s. 24-25

alderdom, hvis man havde midlerne. Man lavede en aftale med et kloster, der forpligtede sig til at stille bolig, mad og brænde til rådighed for lejerer i dennes livstid mod at overtage dennes ejendele efter lejerens død.

Ida Pedersdatters tjenestepige, Kristine Pedersdatter, fik en grå kappe foret med mårskind, en opredt seng og ti mark sølv, ”for hvilke hun kan købe sig underhold i et eller andet kloster”.³⁷ Dværgen Lucie, kaldet dværginde, fik otte alen klæde, en opredt seng og ti mark sølv, ligeledes for at hun kunne købe sig underhold i et kloster, denne gang specificeret som et nonnekloster.³⁸ De øvrige tre tjenestepiger, der nævnes: Ingemod, Hemfrid og Cecilie får penge, tøj, husdyr og udstyr, men der siges ikke noget om klosterliv her, så man må formode, at de er yngre kvinder, der kan finde ny tjeneste eller en ægtemand.

Af hendes mandlige tjenere er én blevet lægbroder i Præmonstratenserklostret i Tommerup i Skåne. Han får ret til at nyde alle afgifter og afgrøder fra en gård i Stiby (nær Simrishamn) i sin livstid. Derefter skal gården gå tilbage til Ida Pedersdatters arvinger. Det samme gælder hendes skriver, Peder Degn, der har tjent hende længe. Han får ret til at nyde afgifter og afgrøder af tre gårde i Skåne, i ”alle hans levedage”, men efter hans død skal gårdene og indtægterne atter vende tilbage til hendes arvinger.

Sønnen af en mand, der har tjent både hende og hendes to ægtefæller, får et alter med præbende (indtægter fra kirkens jordegods) i Sankt Laurentius' kirke (Domkirken) i Lund, og Ida Pedersdatter henviser til et gavebrev, som en Jens Falster, der var kantor i Lund, tidligere har fået til opbevaring, altså endnu en gave til Domkirken i Lund. Endelig er der penge og i et tilfælde en hest til nogle navngivne tjenere.

Ida Pedersdatter har også opholdt sig i Malmø, for testamentet omtaler ”min vært (*hospitus*) i Malmø”, der skal modtage to tønder smør, og hans hustru får en guldring. Det drejer sig sikkert om et købmandspar, der dels har solgt Ida Pedersdatters produktionsoverskud fra godsets jorder, dels indkøbt varer til hendes husholdning. Adelen drev i senmiddelalderen en omfattende handel med afgrøder og varer fra deres godser.³⁹

Som afslutning på testamentet kommer en opgørelse over det samlede beløb af pengegaver, som udgør i alt 347 mark sølv og to skilling grot, hvortil kommer en gæld på 216 mark sølv og 2 skilling grot. Det skal de to eksekutorer udbetale og afvikle, og for deres indsats kan de nyde indtægten af en række gårde, indtil boet er opgjort, og alle har fået, hvad Ida Pedersdatter har

³⁷ ”quibus sibi prouentam in aliquo monasterio ualeat comparare”

³⁸ ”quibus sibi prouentam in aliquo claustro sanctimonialium. ualeat comparare”

³⁹ Ilsøe, Grethe. ”Dansk herremandshandel med hansekøbmændene i senmiddelalderen,” i: *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen på tresårsdagen 11. september 1966*, København, Munksgaard, 1966, s. 305-336

bestemt, de skal have. Derefter skal disse gårde tilbagegives til hendes brorsønner, det vil sige, at gårdene udgør den del af hendes gods, der skal forblive i familiens hænder og som ikke kunne gives væk, dog med det forbehold, at hvis brorsønnerne ikke fik arvinger, så skulle det hele gå til klostret i Gladsax. Det skete nu ikke. Ida Pedersdatters brors barnebarn, også kaldet Ida (Eskildsdatter Falk), giftede sig med Mogens Axelsen Gøye, og da der ingen mandlige arvinger var tilbage i familien Falk, overgik Gisselfeld og det øvrige gods, der tilhørte den gren af familien, til familien Gøye.⁴⁰

Det er i slutningen af testamentet, at Ida Pedersdatter udtrykker sin store tillid til, at hendes ganske særlige venner vil virkeliggøre testamentets bestemmelser men tilføjer ønsket om ”at de vil vise sig gunstige og omsorgsfulde ved udførelsen og ordningen af mit ovennævnte testamente, således som de finder det tjenligt for min sjæl, og som de vil svare til det over for [dvs. stå til regnskab for] den højeste og strenge dommer, når det kommer til den sidste prøvelse af vore fortjenester [dvs. på Dommedag].”⁴¹ Det lyder næsten som en besværgelse, som om hun ikke er helt sikker på sine gode venner, der jo altså også ændrede planerne for det kloster, som Ida Pedersdatter ville grundlægge. Desuden føjer hun til, at hvis eksekutorerne skulle dø, inden alt var ordnet, skulle hende elskede frænder, Gerhard Snakenborg og (nevøen) Jens Falk indsættes som eksekutorer.

Testamentet er på alle måder interessant, fordi fru Ida så åbenlyst har tænkt over, hvordan hendes gods og ejendele kunne gavne både enkeltpersoner og institutioner og i sidste ende hendes egen sjæl efter døden. Hun giver gaver både til kvinder og til mænd og har tydeligvis haft øje for slægtninge, der sad dårligt i det, og for ugifte kvindelige slægtninge, der havde behov for tilskud til medgift. Hun har ligeledes sørget godt for ældre tjenestepiger og tjenere, så de kunne nyde en mere komfortabel alderdom end den på et fattighospital. Det er et sympatisk billede, som testamentet tegner af en meget velhavende kvinde fra det danske middelaldersamfunds top.

⁴⁰ <https://www.danskeherregaarde.dk/nutid/gisselfeld>

⁴¹ ” qui se in exsequendo et distribuendo supradictum testamentum meum. fauorabiles et sollicitos reddant. prout anime mee nouerint expedire. necnon prout coram summo et districto iudice dum ultima discussio uenerit meritorium. uoluerint respondere”